

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО
ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

АСОЦЬКИЙ Віталій Вікторович

УДК 159.9:159.94

**ДІАГНОСТИКА ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ
ЯКОСТЕЙ НАЧАЛЬНИКІВ КАРАУЛІВ ОПЕРАТИВНО-
РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах»

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті цивільного захисту України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник **ЛЄБЄДЄВА Світлана Юріївна**, Національний університет цивільного захисту України, науково-дослідна лабораторія екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, начальник лабораторії.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор **БАЛАБАНОВА Любов Матвіївна**, Навчально-науковий інститут права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кафедра соціології та психології, професор кафедри;

кандидат психологічних наук, доцент **СНІСАРЕНКО Андрій Григорович**, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, кафедра психології діяльності в особливих умовах та педагогіки, начальник кафедри.

Захист відбудеться « 12 » грудня 2013 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.707.02 у Національному університеті цивільного захисту України за адресою: вул. Чернишевська, 94, м. Харків, 61023, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: вул. Чернишевська, 94, м. Харків, 61023.

Автореферат розісланий « 09 » листопада 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат психологічних наук, доцент

В.Є. Христенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Можна скільки завгодно удосконалювати структуру Оперативно-рятувальної служби ДСНС України, оснащувати технікою, модернізувати прийоми професійної діяльності тощо, однак якщо в нових структурах, за наявності більш досконалої і різноманітної техніки, буде працювати рятувальник у його старій якості, то очікувати кардинальних змін у напрямі підвищення ефективності і професіоналізму діяльності ОРС ЦЗ ДСНС України не доводиться.

Переконливим свідченням актуальності цього питання є дані щодо соціально-демографічної структури, системи соціально-психологічних зв'язків та стосунків, що склалися на сьогодні в органах та підрозділах ДСНС України:

✓ за останні 5 років територіальні управління ДСНС України в областях "помолодшали" в середньому майже на 8 років;

✓ прошарок начальників караулів ОРС ЦЗ зі стажем до трьох років зріс майже на 17%, але кількість досвідчених працівників зі стажем роботи від 10 до 20 років знизилась майже вдвічі;

✓ кожен третій серед осіб начальницького складу і кожен другий із рядового і молодшого начальницького складу мають стаж роботи до трьох років. Така ситуація негативно впливає на спадкоємність не тільки професійних знань, навичок та умінь, але й на засвоєння традицій;

✓ набагато складніше стало відновлювати інститут наставництва. Якщо у 1990 році на одного досвідченого пожежного-рятувальника зі стажем роботи 10 років і більше припадало 0,75 працівників, що потребували наставництва (близьким до норми є 1:0,5), то на сьогодні це співвідношення виглядає як 1:1,8;

✓ внаслідок невідповідності, що утворилася, спостерігається зростання кількості дисциплінарних порушень з боку молодих працівників, плинність кадрів серед цього контингенту.

Викладені вище дані є достатніми для підтвердження оцінки актуальності обраної теми.

Сучасна стратегія розвитку системи роботи з персоналом ДСНС України повинна бути в обов'язковому порядку доповнена проблемами тактичного характеру, без вирішення яких стратегічна лінія, якою би привабливою вона не була, буде позбавлена конкретного змісту, не зможе реалізуватися і, таким чином, виявиться цілком скомпрометованою, незважаючи на те, що вона адекватно відбиває відповідні об'єктивні потреби. Ми вважаємо, що дуже ґрунтовною підставою для постановки і подальшого вирішення проблем тактичного характеру розвитку новітньої системи роботи з персоналом ДСНС України є дослідження відповідності вимог професії до фахівця та вимог самого фахівця до професійної діяльності.

Відмітимо, що в сучасній вітчизняній психологічній науці в останні роки стала активно вивчатися проблематика діяльності працівників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС (ДСНС) України.

Увага зосереджується на вивченні особистості рятувальника, динаміки її змін у процесі професійної підготовки та під час виконання функціональних обов'язків, визначенні можливостей саморегуляції, саморозвитку та психокорекції негативних психічних станів і проявів після виконання завдань та у процесі професійної діяльності (Г.С. Грибенюк, М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, С.М. Миронець, А.Г. Снісаренко, О.М. Собченко та ін.).

На жаль, ми повинні констатувати, що на сьогодні фактично відсутні розробки з цілеспрямованого вивчення професійно-важливих якостей начальника караулу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України. Ці якості розглядаються лише як одна зі складових інших дослідницьких завдань.

Наслідком такої ситуації є неадекватність нормативного набору і недостатня розвиненість ПВЯ фахівців зазначеного складу відповідно до вимог професійної діяльності, що знаходить своє безпосереднє відображення у значній кількості помилок в оперативній діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ, особливо молодих, у яких відсутній значний професійний досвід.

Вагомого значення ця проблематика набуває й тому, що розподіл випускників вищих навчальних закладів системи ДСНС України на посади начальників караулів ОРС ЦЗ досягає більш ніж 40%, що є переважною більшістю при призначенні випускників ВНЗ ДСНС на первинні посади.

Таким чином, актуальність указаної проблематики, недостатній ступінь її розробленості та висвітлення у вітчизняній науці, а також вимоги до діяльності в особливих умовах вищезазначеної категорії фахівців зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з реалізацією Загальнодержавної цільової програми розвитку цивільного захисту на 2009–2013 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 1156-р. Матеріали дослідження використано при опрацюванні науково-дослідної роботи «Професійно-важливі якості у начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» (РК № 0113U002793).

Тему затверджено на засіданні Вченої ради Національного університету цивільного захисту України (протокол № 9 від 2 квітня 2012 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 9 від 27 листопада 2012 року).

Мета: на основі визначення сукупності професійно-важливих якостей начальника караулу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України розробити підходи щодо психологічної діагностики та психологічних засобів їх прогнозування.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що успішність професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України

залежить від комплексу ПВЯ працівника, які можна діагностувати та прогнозувати за допомогою психодіагностичного інструментарію.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі **завдання дослідження**:

1) шляхом критичного аналізу відповідних наукових джерел розкрити сучасні погляди щодо вивчення професійно-важливих якостей працівників різноманітних професій, у тому числі й екстремального профілю;

2) розкрити особливості професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України;

3) провести психологічний аналіз основних професійних завдань начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України та визначити певний набір професійно-важливих якостей фахівця, необхідних для їх успішної реалізації;

4) визначити найбільш впливові групи показників професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України, необхідних для складання прогнозу успішності його професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – професійно-важливі якості начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України.

Предмет дослідження – діагностика та прогнозування професійно-важливих якостей фахівців ОРС ЦЗ ДСНС України, які обіймають посади начальників караулів.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження:

- *теоретичного характеру*: аналіз наукової літератури, законодавчих та нормативно-правових документів стосовно організації діяльності підрозділів ОРС ЦЗ ДСНС України, узагальнення отриманої інформації, системний аналіз та інтерпретація даних;

- *емпіричного характеру*: а) *діагностичні*: методи експертної оцінки та анкетування щодо вивчення особливостей професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України, їхніх ПВЯ; б) *психодіагностичні*: *методика «КОЗ»* (авт. В.В. Синявський і В.А. Федоришин) – для визначення рівня розвитку комунікативних і організаторських здібностей; *опитувальник «РСК»* (адаптація Є.Ф. Бажина, О.А. Голінкіної, А.М. Еткінда) – для визначення локусу суб'єктивного контролю особистості фахівця; методика *«Дослідження тривожності»* (авт. Ч.Д. Спілберг. Адаптований варіант Ю.Л. Ханіна) – для виявлення особливостей особистісної та ситуативної тривожності; *«Методика діагностики ступеня готовності до ризику Шуберта»*, яка здебільшого є чи не єдиним інструментарієм, за допомогою якого можна виявити ймовірність виникнення імпульсивних, необміркованих проявів у поведінці фахівців під час виконання ними своїх професійних завдань; *«Методика дослідження схильності до ризику»* (модифікація А.Г. Шмельова) – спрямована на оцінку схильності до ризику; *методика визначення рівня нервово-психічної стійкості, ризику дезадаптації у стресі (анкета*

«Прогноз») – для виявлення осіб з ознаками нервово-психічної нестійкості, рекомендована при підборі осіб, придатних для роботи в екстремальних ситуаціях; **«Методика з вивчення вольової саморегуляції А.В. Зверькова та Є.В. Ейдмана»**; **«Методика вивчення лідерських якостей» С.О. Наконечного** – для визначення рівнів розвитку таких якостей як: уміння вирішувати проблеми; вплив на оточуючих; знання правил організаційної роботи; організаторські здібності; уміння працювати з групою тощо; для вивчення особливостей пізнавальних здібностей використано методику **«Інтелектуальна лабільність»**, що призначена для експрес-діагностики лабільності процесів мислення.

- *методи математичної статистики*. На підставі первинної обробки результатів комплексного психологічного обстеження начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України склалися аналітичні таблиці. Отримані дані далі піддавалися методам одномірного й багатомірного статистичного аналізу.

Експериментальні матеріали, отримані в ході дослідження, піддавалися статистичній обробці за допомогою стандартних і апробованих програм для персональних ЕОМ. Використовувалися спеціалізовані пакети прикладних програм для психологічних досліджень («SPSS 17.0.» та «Microsoft Office Excel 2003»), що забезпечують виконання загальноприйнятих одномірних статистик і багатомірних математико-статистичних методів.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали основні принципи психології: системного підходу (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, Ю.Л. Трофімов та ін.); єдності свідомості та діяльності (В.Г. Асєєв, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн та ін.); аналізу діяльності особистості в особливих умовах (С.П. Бочарова, О.Д. Сафін, В.В. Стасюк, О.М. Столяренко, О.В. Тімченко та ін.), а також наукові положення щодо професіографічних досліджень (В.Н. Гуревич, О.М. Іванова, Є.О. Клімов, Б.В. Кулагін та ін.).

Суттєве значення для дослідження мали законодавчі та нормативно-правові документи, що регламентують діяльність органів та підрозділів ДСНС України.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

Вперше у вітчизняній психологічній науці:

✓ здійснено комплексне дослідження професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України;

✓ встановлено зв'язок між рівнем сформованості основних груп ПВЯ начальника караулу та його професійною успішністю;

✓ доведено можливість складання прогнозу успішності професійної діяльності начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України на основі визначення основних груп ПВЯ фахівця.

Уточнено уявлення:

✓ про сутність та зміст професійно-важливих якостей фахівців ОРС ЦЗ, які обіймають посади начальників караулів;

✓ про умови та фактори забезпечення успішності професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України.

Дістали подальшого розвитку:

✓ система наукових поглядів щодо закономірностей впливу на розвиток особистості чинників професійної діяльності;

✓ сучасні підходи щодо професійно-психологічного відбору та психологічного супроводження діяльності персоналу ОРС ЦЗ ДСНС України.

Практичне значення результатів дослідження. Розроблена структура професійно-важливих якостей забезпечує можливість прогнозування успішності професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України. Це дозволяє більш ефективно проводити професійно-психологічний відбір та психологічне супроводження діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ, а отже, зменшити плинність кадрів у системі ДСНС України.

Крім того, отримані дані можуть бути підґрунтям для розробки програм щодо запобігання негативному впливу факторів професійної діяльності на керівний склад пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України.

Результати дослідження використовуються у професійно-психологічній підготовці керівного складу Оперативно-рятувальних підрозділів Головного управління ДСНС України у Харківській області (акт впровадження № 07/2013 від 25 червня 2013 р.), Головного управління ДСНС України в Одеській області (акт впровадження № 36 від 2 липня 2013 р.) та Управління ДСНС України у Волинській області (акт впровадження № 18 від 11 липня 2013 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Взаємозв'язок особистісних особливостей та професійної мотивації рятувальників МНС», написаній у співавторстві з А.С. Куфлієвським, особистий внесок здобувача полягає у визначенні особистісних якостей, що сприяють формуванню оптимальної професійної мотивації, яка дозволяє рятувальникам МНС максимально ефективно виконувати свої обов'язки.

Апробація результатів дисертації. Основні результати роботи та її окремі фрагменти апробовано на 7 наукових конференціях та семінарах, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій» (м. Черкаси, 4 грудня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій» (м. Черкаси, 2–3 грудня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту» (м. Черкаси, 4–5 квітня 2013 р.); науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України» (м. Харків, 24 травня 2013 р.); ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічні технології в діяльності правоохоронних органів» (м. Донецьк, 24 травня 2013 р.); Международной научно-практической конференции «Инновационные технологии защиты от

чрезвычайной ситуации» (Республика Беларусь, г. Минск, 26–27 сентября 2013 г.); XII Международна научна конференція «Приложна психология и социална практика» (Республика Болгария, Варна, 21–23 юни 2013 г.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлені в 16 публікаціях, з них 8 опубліковано у наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові у галузі психології, 1 статтю у закордонному науковому виданні, 7 – тези конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел. Рукопис дисертації містить 192 сторінки (з них 157 сторінок основного тексту). Робота містить 21 таблицю, 8 рисунків. Список використаних джерел налічує 324 найменування, у тому числі 17 іноземних.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ містить обґрунтування актуальності проблеми дослідження та обраного напрямку дисертаційної роботи, розкриває її об'єкт та предмет, головну мету, гіпотезу та завдання, методологічні та методичні підходи. Викладено наукову новизну та практичну значущість роботи. Наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження у практику діяльності ДСНС України.

Перший розділ «Психологічний аналіз проблеми вивчення професійно-важливих якостей фахівців екстремальних професій» містить стислий огляд основних методологічних засад стосовно обраної теми дослідження.

Відзначено, що сьогодні, незважаючи на значну кількість робіт, які так чи інакше пов'язані з проблематикою професійно-важливих якостей (ПВЯ) фахівця, теоретичні положення про сутність та структуру ПВЯ вивчені недостатньо. Крім того, у науковій психологічній літературі і досі немає єдиного підходу щодо семантичного та феноменологічного розуміння поняття «професійно-важливі якості фахівця». Наведено загальну зведену таблицю з базовими тлумаченнями поняття «професійно-важливі якості» та із зазначенням дослідників, які займалися вивченням даного питання та запропоновано авторській підхід до класифікації ПВЯ.

Висловлено припущення, що застосування тієї чи іншої класифікації ПВЯ залежатиме від мети та завдань, які вирішує дослідник та для яких необхідним є використання конкретного переліку ПВЯ (професійно-психологічний відбір, супроводження навчання і професійного становлення, удосконалення робочого місця, зниження травматизму, оцінка резервних можливостей організму тощо), чи традицій наукової школи.

Відзначено, що всі дослідження ПВЯ в загальному вигляді можна поділити на дві базові групи. Перші пов'язані зі спробами авторів окремо та відособлено розглянути повний набір необхідних якостей, що впливають на

успішність професійної діяльності суб'єкта. Інші, у свою чергу, намагаються розглядати ПВЯ у структурі особистості людини, тобто більш комплексно та системно.

Зазначено, що у кожний конкретний відрізок життя особистість включає в себе властивості різного ступеня сформованості. Все це повною мірою відноситься й до ПВЯ, що також включені до цілісної структури особистості.

Виділено та охарактеризовано основні особливості професійної діяльності начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Необхідність такого кроку обґрунтована методологічними положеннями: С. Л. Рубінштейна – про те, що, з одного боку, лише в діяльності повною мірою проявляються властивості особистості, а з іншого боку, особистість постає як сукупність внутрішніх умов, через які проходять всі зовнішні впливи. Останні дають той чи інший психічний ефект, переломлюючись через психічний стан суб'єкта; розумінням Б. Ф. Ломовим того, що саме в діяльності здійснюється розвиток психіки як цілого; встановленою О. М. Леонтьєвим залежністю між формуванням і протіканням різних психічних процесів від змісту діяльності; твердженням В. О. Бодрова, що якості особистості формуються не безпосередньо суспільними умовами життя, а через її діяльність у конкретних умовах. Властивості особистості, які утворюються під час діяльності, входять до структури її наступної діяльності, зазнають у ній різних змін, диференціюються, інтегруються і стають компонентами більш складного цілого, яким і є структура особистості; поглядами К. К. Платонова про те, що особистість у цілому та її якості виявляються і формуються у діяльності.

Встановлено, що начальник караулу ОРС ЦЗ – це фахівець, який має відповідну спеціальну освіту, здійснює керівництво черговим караулом, безпосередньо бере участь у навчально-тренувальних і оперативних діях щодо гасіння пожеж, ліквідації наслідків аварій, стихійних лих і надзвичайних ситуацій.

Посада начальника караулу ОРС ЦЗ є характерною для оперативної діяльності, оскільки він очолює протягом чергової зміни основну тактичну одиницю в межах ДСНС України – караульну службу. Його діяльність – специфічна за своєю структурою, цілями, мотивами, засобами і прийомами, зовнішніми і внутрішніми умовами протікання.

Доведено, що, незважаючи на велику кількість психологічних досліджень, присвячених окремим аспектам діяльності фахівців екстремального профілю, роботи з вивчення ПВЯ начальників караулів ОРС ЦЗ на сьогодні практично відсутні, хоча зі спектру посад ДСНС України діяльність начальника караулу ОРС ЦЗ є найбільш небезпечною та працевитратною: саме він несе відповідальність за організацію аварійно-рятувальних робіт і дій з гасіння пожеж та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, за безпеку персоналу, збереження технічних засобів; саме він

приймає управлінські рішення щодо ефективності роботи підлеглих, ставить завдання, згуртовує колектив, підтримує його психологічну готовність.

У другому розділі *«Організація роботи та методи емпіричного дослідження»* наведено процедуру та методику проведення авторського дослідження.

З метою реалізації мети та завдань дисертаційної роботи було сплановано та проведено комплексне емпіричне лонгітюдне дослідження, яке виконувалось у три етапи.

На першому етапі (2008–2009 рр.) проводилися вивчення та теоретичний аналіз літературних джерел із психологічної тематики за вищезазначеною проблемою, встановлювався ступінь її дослідження як у вітчизняних, так і в зарубіжних наукових джерелах; з'ясовувалися сутність і структура професійної діяльності, погляди на сутність та розвиток професійно-важливих якостей, визначалися їх роль та місце у структурі цієї діяльності; аналізувалася професійна діяльність фахівців Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та визначалися її особливості; вивчався стан розробленості проблематики дослідження змісту та розвитку ПВЯ фахівців зазначеного складу у науковій літературі. Визначалися об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження.

На другому етапі (2009–2010 рр.) було розроблено та обгрунтовано схему проведення емпіричного дослідження.

Для об'єктивного дослідження сукупності нормативних ПВЯ начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України було проаналізовано його діяльність із позицій як фахівця-виконавця, що безпосередньо здійснює оперативну діяльність, так і командира, який управляє діяльністю підпорядкованих підрозділів.

Взявши за основу результати аналізу професійної діяльності фахівця зазначеного складу та теоретичні розробки дослідників і науковців у галузі дослідження ПВЯ фахівців екстремальних видів діяльності, було визначено перелік ПВЯ начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України з урахуванням процесів його діяльності.

На третьому етапі (2010–2012 рр.) здійснювалося узагальнення результатів теоретичного та емпіричного досліджень, було сформульовано висновки, проведено підготовку текстової частини дисертації та автореферату.

У дослідженні взяли участь начальники караулів ОРС ЦЗ з різним стажем діяльності. Відповідно до теоретичної моделі, а також з метою перевірки її практичної працездатності здійснено емпіричне дослідження на вибірці, що складалася з 162 осіб віком від 21 до 34 років, зі стажем служби в ОРС ЦЗ МНС (ДСНС) України від 4 до 15 років, на займаній посаді – від 1 до 11 років, освіта – неповна вища (бакалавр) та повна вища (спеціаліст, магістр).

На підставі результатів спеціального анкетування, інтерв'ювання, оцінок експертів та заліків зі службової підготовки усіх досліджуваних було розподілено на три групи професійної успішності, що включає рівень

суб'єктивного професійного досвіду фахівця, розвиток його ПВЯ, стаж роботи за спеціальністю та особливості його особистості (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України за групами з різним рівнем професійної успішності (кількість осіб)

Начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України з різним терміном служби на займаній посаді	Начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України з різним рівнем професійної успішності		
	1-а група «Успішні»	2-а група «Середні»	3-я група «Неуспішні»
Професіонали	33	21	3
Фахівці	25	33	16
Початківці	4	9	18
Всього	62	63	37

У третьому розділі «Емпіричне дослідження професійно-важливих якостей начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» наведено результати, отримані у ході проведення власного авторського дослідження.

Відмічено, що кожна група завдань, яка виконується фахівцем ДСНС України, забезпечується наявністю у нього певного набору професійно-важливих якостей.

Під час проведення психологічного аналізу професійних завдань начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України виділено 43 загальні особистісні ПВЯ, необхідні для виконання того чи іншого виду діяльності.

Результати оцінювання значущості тих чи інших ПВЯ начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України висвітлено у таблиці 2.

Доведено, що базову основу успішності виконання конкретного професійного завдання складають перші 10 якостей, які можна згрупувати в загальні групи: **емоційно-вольові** (готовність до ризику; нервово-психічна стійкість; стресостійкість; тривожність; самовладання; наполегливість); **інтелектуальні** (загальний рівень інтелектуальних здібностей; інтелектуальна лабільність) та **управлінські якості** (відповідальність; організаторські якості та лідерські якості).

При дослідженні емоційно-вольових якостей начальника караулу було встановлено, що усі начальники караулів, які взяли участь у дослідженні, демонстрували високий та середній рівні готовності до виконання дій, пов'язаних з ризиком (табл. 3).

Для представників успішної групи начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України, у порівнянні з фахівцями, що мають середній та низький рівні успішності, більш характерними є високі показники готовності до ризику. Це підтверджується результатами статистичної обробки даних на рівні значущості $p \leq 0,01$ в обох випадках.

Таблиця 2

Виразність професійно-важливих якостей, необхідних у професійній діяльності начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України

№	Професійно-важливі якості	Ранг
1.	Готовність до виправданого ризику	1
2.	Нервово-психічна стійкість	3
3.	Відповідальність	7
4.	Інтелектуальна лабільність	9
5.	Самовладання	5
6.	Стресостійкість	2
7.	Низька тривожність	4
8.	Високий інтелект	6
9.	Витривалість (психологічна та фізична)	15
10.	Уважність та спостережливість	17
11.	Комунікативні якості	16
12.	Організованість (зібраність)	19
13.	Швидкість та лабільність мислення	18
14.	Організаторські якості	10
15.	Лідерські якості	8
16.	Якості мислення (вміння осмислювати, логічно переробляти, класифікувати отриману інформацію)	12
17.	Високі показники оперативної пам'яті	13
18.	Високі показники довгострокової пам'яті	14
19.	Винахідливість	20
20.	Адекватне почуття самозбереження	11

Таблиця 3

Показники виразності «готовності до виправданого ризику» начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України з різним рівнем успішності виконання професійних завдань (у %)

Рівень виразності	Рівень успішності			Ф		
	Успішні (1)	Середні (2)	Неуспішні (3)	(1, 2)	(1, 3)	(2, 3)
Діагностика ступеня готовності до ризику А.М. Шуберта						
Висока готовність до ризику	51,62	15,87	18,92	4,377**	3,384**	0,386
Середній рівень	33,86	66,66	48,65	3,734**	1,444	1,777*
Низький рівень	14,52	17,47	32,43	0,458	2,07*	1,68*
Дослідження схильності до ризику (А.Г. Шмельов)						
Висока схильність до ризику	46,69	23,85	35,1	2,728**	1,15	1,202
Середній рівень	48,3	60,42	48,6	1,336	0,019	1,135
Низький рівень	5,01	15,73	16,3	2,113*	1,858*	0,039
*p≤0,05						
**p≤0,01						

При дослідженні інтелектуальних якостей начальника караулу було встановлено, що загальний рівень інтелектуальних здібностей в усіх досліджуваних групах знаходиться на високому рівні (табл. 4).

Таблиця 4

**Ступінь розвиненості інтелектуальних здібностей начальників караулів
ОРС ЦЗ ДСНС України з різним рівнем професійної успішності
виконання професійних завдань**

Показник	Успішні (1) (M±m)	Середні (2) (M±m)	Неуспішні (3) (M±m)	t (1, 2)	t (1, 3)	t (2, 3)
Узагальнення та аналіз інформації	12,73±3,01	12,36±2,73	9,27±2,04	0,37	2,36*	2,29*
Гнучкість розумових процесів	3,57±1,38	2,69±1,30	2,31±1,01	1,07	2,23*	1,67
Просторова уява	2,84±1,62	2,08±1,63	1,27±1,17	1,78	2,67*	2,14*
Емоційна деструкція	2,27±1,49	2,51±2,32	1,89±1,09	0,46	0,38	0,91
Розподіл та концентрація уваги	2,72±2,14	2,45±2,18	1,85±2,34	1,03	2,16*	0,95
Інтегральний показник	19,15±2,61	18,78±2,41	18,73±2,01	0,87	1,91	0,21
*p≤0,05						

Отримані дані свідчать, що у неуспішних начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України виявлено значно нижчі показники за усіма шкалами, ніж у представників успішної групи досліджуваних. Це вказує на те, що їм потрібно більше часу для того щоб знайти вирішення у нестандартних ситуаціях, вони складніше модулюють картину надзвичайної ситуації в уяві, оперують її окремими об'єктами та деталями, важко концентрують увагу на декількох об'єктах, людях або ситуаціях.

У результаті *вивчення управлінських якостей* встановлено, що усі начальники караулів, незалежно від рівня їх професійної успішності, демонструють високий рівень розвитку організаторських якостей (табл. 5).

Встановлено, що більша кількість досліджуваних успішної групи досліджуваних (32,2 %) відрізняється дуже високим рівнем розвитку організаторських якостей, у порівнянні із середньоуспішною (17,49 %) та неуспішною групами (13,5 %), при $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,05$ відповідно. Успішні начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України характеризуються швидкою орієнтацією у складних ситуаціях, винахідливістю, наполегливістю і вимогливістю.

Начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України із середнім рівнем розвитку організаторських якостей характеризуються недостатньою упевненістю і невмінням швидко орієнтуватися у складних ситуаціях, проте після ухвалення рішення проявляють наполегливість і вимогливість у виконанні завдань, що стоять перед підрозділом.

Виразність рівнів розвитку організаторських якостей у начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України з різним рівнем успішності виконання професійних завдань (у %)

Рівні розвитку	Успішні (1)	Середні (2)	Неуспішні (3)	φ (1,2)	φ (1,3)	φ (2,3)
Дуже високий	32,2	17,49	13,5	1,934 *	2,2 *	0,536
Високий	38,64	25,44	24,3	1,604	1,502	0,121
Середній	19,32	41,34	32,4	2,706**	1,439	0,893
Нижче середнього	6,44	11,13	21,6	0,911	2,171*	1,39
Низький	3,4	4,6	8,2	0,458	1,383	1,03
*p ≤ 0,05 **p ≤ 0,01						

Неуспішні начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України відрізняються схильністю губитися у складних обставинах ситуації, проявляти невпевненість при ухваленні рішення, мати проблеми у прояві наполегливості та вимогливості, виявляти пасивність, нестриманість.

Проведена діагностика за трьома групами ПВЯ дозволила не тільки навести узагальнену характеристику успішних, середньоуспішних та неуспішних начальників караулів, а й довести можливість складання прогнозу розвитку основних ПВЯ начальника караулу, необхідних для успішного виконання професійних завдань за призначенням.

Найбільш значущими при складанні прогнозу успішності професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України виявилися наступні показники: *особистісна тривожність, нервово-психічна стійкість, інтегральний показник інтелектуальних здібностей, загальний рівень інтернальності.*

З метою уточнення наведених характеристик у межах прогнозу розвитку основних ПВЯ начальників караулів, було розроблено наступну прогностичну модель професійної успішності начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України (див. формулу 1) :

$$Y = \text{Constant} + (-0,571) OT + 0,509 НПС + 0,361 ІЗ + 0,482 І заг. + e; \quad (1)$$

де Y – рівень успішності професійної діяльності начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України; $\text{Constant} = 21,28$; e – помилка прогнозування; OT – особистісна тривожність; $НПС$ – нервово-психічна стійкість; $ІЗ$ – інтегральний показник інтелектуальних здібностей; $І заг.$ – загальний рівень інтернальності.

Для побудови математичної моделі прогнозу ПВЯ у начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту було проведено

множинний регресійний аналіз, із залученням досліджуваних 1-ї групи, які відрізняються високим рівнем успішності професійної діяльності.

Окрім прогнозування та оцінки ступеня його вірогідності, множинний регресійний аналіз дозволив визначити і те, які показники («незалежні змінні») є найбільш важливими для прогнозування, а які змінні можна виключити із прогностичної моделі.

Спираючись на отримані результати, формула 1 набула такого вигляду (див. формулу 2):

$$18,77 = 21,28 + (-0,571) \times 27,37 + 0,509 \times 5,91 + 0,361 \times 19,15 + 0,482 \times 6,38 + 0,12; \quad (2)$$

Найбільш впливовими компонентами, які здебільшого зумовлюють прогностичну цінність визначення успішності професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України, є емоційно-вольовий та інтелектуальний блоки. Представлена прогностична модель є досить достовірною, а отже рекомендована нами для використання на етапі професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України та їх подальшого психологічного супроводу, з метою формування та підтримки необхідного рівня ПВЯ фахівця.

ВИСНОВКИ

1. Під терміном «професійно-важливі якості» розуміється сукупність духовних, психічних та фізичних якостей людини, необхідних та достатніх для того, щоб стати професіоналом.

Професійно-важливі якості є функціональними утвореннями, що змінюються у процесі діяльності та включають у себе не тільки психічні процеси, але й особистісні та індивідуально-типологічні властивості.

2. На сьогодні більшість дослідників, які займаються проблемою вивчення впливу діяльності на особистість професіонала, погоджуються, по-перше, з положенням про динаміку професійно-важливих якостей, їх розвиток; і, по-друге, з гетерохронністю чи нерівномірністю їх розвитку.

Гетерохронність розвитку професійно-важливих якостей в тому вигляді, як її трактує багато авторів, є актуальною для періоду навчання (професійної підготовки) і освоєння нової професії: коли одні професійно-важливі якості «відразу включаються» і розвиваються швидше, інші – повільніше, і тому тільки з часом, з досвідом, з розвитком професійних навичок спеціаліста «наздоганяють, підтягуються» до рівня розвитку перших. В цьому випадку створюється гармонійна й адекватна для етапу розвитку професіонала цілісна (складна) структура професійно-важливих якостей.

Крім гетерохронності розвитку професійно-важливих якостей, не менш важливими є й якісні (структурні) зміни ПВЯ, зміни співвідношень різних ПВЯ на різних етапах підготовки до професійної діяльності, подальшої

спеціалізації, наступні зміни спеціальностей усередині однієї професії, ускладнення діяльності в екстремальних і надзвичайних умовах і, нарешті, накопичення досвіду професійної діяльності з віком. В цьому випадку важливими є не рівні розвитку, а їх представленість, співвідношення в загальному комплексі професійно-важливих якостей, зумовленому впливом діяльності на суб'єкта цієї діяльності.

3. Начальник караулу ОРС ЦЗ ДСНС України – фахівець, який має відповідну спеціальну освіту, здійснює керівництво черговим караулом, безпосередньо бере участь у навчально-тренувальних і оперативних діях щодо гасіння пожеж, ліквідації наслідків аварій, стихійних лих і надзвичайних ситуацій.

Посада начальника караулу ОРС ЦЗ є характерною для оперативної діяльності, оскільки він очолює протягом чергової зміни основну тактичну одиницю в межах ДСНС України – караульну службу. Його діяльність – специфічна за своєю структурою, цілями, мотивами, засобами і прийомами, зовнішніми і внутрішніми умовами протікання.

Значна частина діяльності начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України проходить у складних умовах, насичених стрес-факторами підвищеної інтенсивності, а отже, й екзистенціальною загрозою. Часто при виконанні професійних обов'язків порушується так званий режим доби: зміщується час прийняття їжі, відпочинок тощо. Все це, у свою чергу, додає психічного навантаження на нервову систему фахівця й у подальшому може впливати на результати виконання ним професійних завдань.

При вивченні професійних завдань начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України слід обов'язково враховувати: (1) визначення психологічних умов успішного його виконання та (2) дію психологічних труднощів у ході підготовки й виконання фахівцем конкретної професійної задачі.

4. Кожна група завдань, що виконуються фахівцем ДСНС України, забезпечується наявністю у нього певного набору професійно-важливих якостей.

Під час проведення психологічного аналізу професійних завдань начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України виділено 43 загальні особистісні професійно-важливі якості, які необхідні для виконання того чи іншого виду діяльності.

Базову основу успішності виконання конкретного професійного завдання складають перші 10 якостей, які можна згрупувати в загальні групи: емоційно-вольові (готовність до ризику; нервово-психічна стійкість; стресостійкість; тривожність; самовладання; наполегливість); інтелектуальні (загальний рівень інтелектуальних здібностей; інтелектуальна лабільність) та управлінські якості (відповідальність; організаторські якості та лідерські якості).

5. Діагностика сформованості основних груп професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України дозволяє не тільки розмежувати фахівців за рівнем успішності професійної діяльності, але й

розробити узагальнену характеристику успішних, середньоуспішних та неуспішних офіцерів-рятувальників.

Так, *успішні начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України* характеризуються високою готовністю до ризику, але при цьому мають середній рівень схильності ризикувати. Це свідчить про те, що вони психологічно налаштовані на виконання необхідних професійних завдань, готові до можливих несподіванок та нестандартних ситуацій під час виконання обов'язків у небезпечному або загрозовому середовищі. Але їх готовність супроводжується усвідомленим сприйняттям необхідності ризикувати, тобто вони ризикують лише через необхідність.

Вони мають високий рівень нервово-психічної стійкості, тобто спокійно переносять значні емоційні навантаження, які несе будь-яка надзвичайна ситуація. Під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в межах надзвичайної ситуації успішні начальники караулу ОРС ЦЗ ДСНС України не відчують значної тривоги, вміють контролювати свої емоції, є врівноваженими, наполегливими та відповідальними при виконанні своїх обов'язків. Швидко переключаються з вирішення однієї професійної задачі на іншу, мають високий рівень знань у різних побутових сферах.

Успішні начальники караулів володіють авторитетом серед своїх підлеглих, є впевненими у собі та своїх діях, організованими та систематичними; вміють віддавати чіткі команди та контролювати хід їх виконання.

Середньоуспішні начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України характеризуються середнім рівнем готовності до ризику та середньою схильністю ризикувати. Тобто можна сказати, що вони є психологічно готовими до виконання робіт в осередку лиха, але при цьому відчують нервово-психічне напруження, тривогу та хвилювання перед виїздом. Ризикованість для представників цієї групи успішності також чітко регламентована свідомістю особистості. Ризиковані вчинки робляться лише через необхідність, а не з метою отримання «гострих» відчуттів.

Вони мають значні інтелектуальні знання та швидко переключаються з одного виду роботи на інший. Але при виконанні складних завдань вони відчують незначний емоційний дискомфорт, можуть сумніватися у вірності прийнятих рішень та виконання певних робіт, що, у свою чергу, призводить до деякої дезорганізованості у роботі та складнощів у виконанні керівних робіт.

Неуспішні начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України характеризуються середнім рівнем готовності до ризику та середньою ризикованістю. Вони відчують дещо вищий рівень емоційного напруження при виїзді за сигналом «Тривога», роблять багато непотрібних рухів, дій, що підтверджує їх нестійкий емоційний стан. З одного боку, вони відчують нервово-психічне напруження, а з іншого – вміють чітко контролювати свої емоції.

Ймовірність нервово-психічних зривів у неуспішних начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України є дещо вищою, ніж у їх успішних та середньоуспішних колег. Разом з цим вони мають добрі показники інтелектуального рівня та відрізняються високою інтелектуальною лабільністю. Мабуть, це є результатом підвищеної тривожності, що призводить до постійного обмірковування та пошуку рішень у ситуації, що склалася. Зазначимо, що за певних рівних умов саме ці начальники караулів ОРС ЦЗ ДСНС України більш схильні знайти нестандартне рішення для нетипової ситуації; вони є більш винахідливими, ніж їх успішні та середньоуспішні колеги.

6. Найбільш значущими при складанні прогнозу успішності професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України є наступні показники: (1) *особистісна тривожність* як центральний компонент емоційно-вольової сфери та такий, що виступає пусковим механізмом формування психологічної нестійкості фахівця. Тривожність є невід'ємною складовою професійно-важливих якостей фахівця, більшість діяльності якого відбувається в умовах очікування команди «Тривога». Бажано, щоб у начальника караулу був дещо підвищеним рівень лише реактивної (або ситуативної) тривожності, а ось рівень особистісної тривожності повинен бути оптимальним; (2) *нервово-психічна стійкість* – професійно-важлива якість, яку впевнено (за коефіцієнтом значущості t) можна назвати ядром структури професійно-важливих якостей начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України. Саме ця якість обумовлює успішність його професійної діяльності незалежно від провідного завдання, яке виконуватиме фахівець у конкретній ситуації; (3) *інтегральний показник інтелектуальних здібностей*. Рівень інтелекту, здатність до систематизації, узагальнення та аналізу інформації, вміння планувати та прогнозувати – все це є невід'ємною частиною високого рівня виконання фахівцем професійних завдань за призначенням. Саме інтелектуальні здібності виходять на перший план у ситуаціях гасіння пожеж; саме за допомогою цих здібностей начальник караулу здатен успішно впоратись навіть із найбільш складним професійним завданням; (4) *загальний рівень інтернальності*. Начальник караулу є керівником, тому і відповідальність на ньому лежить не тільки за тих людей, яких потрібно рятувати під час пожежі, а й за своїх підлеглих, які виконують його накази та у всьому його наслідують. Приймати відповідальність за все, що робиш, за рішення, які приймаєш, – це досить важлива складова професійної успішності начальника караулу ОРС ЦЗ ДСНС України.

7. Представлена у дисертаційному дослідженні прогностична модель є досить достовірною, а отже може бути рекомендована для використання на етапі професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України та їх подальшого психологічного супроводу, з метою формування та підтримки необхідного рівня професійно-важливих якостей.

Потребують подальшого дослідження питання діагностики професійно-важливих якостей та прогнозування на цій основі успішності професійної діяльності старшого начальницького складу служби цивільного захисту – заступника, начальника пожежно-рятувальної частини, начальника районного відділу та міського управління ГУ(У) ДСНС України в областях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1) **Асоцький, В.В.** Форми психічного напруження та види стомлення, що проявляються у рятувальників під час виконання службових обов'язків / В.В. Асоцький // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 2. – Харків: УЦЗУ, 2007. – С. 3-8.

2) **Асоцький, В.В.** Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників підрозділів цивільного захисту / В.В. Асоцький // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 3. Ч. 1. – Харків: УЦЗУ, 2007. – С. 18-25.

3) **Асоцький, В.В.** Актуальність вивчення процесу формування професійно важливих якостей у курсантів ВНЗ МНС України / В.В. Асоцький // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія», 2008, №793. – С. 25-28.

4) **Асоцький, В.В.** Взаємозв'язок особистісних особливостей та професійної мотивації рятувальників МНС / В.В. Асоцький, А.С. Куфлієвський // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 12. Частина 1. – Х.: НУЦЗУ, 2012. – С. 29-37.

5) **Асоцький, В.В.** Проблема класифікації професійно-важливих якостей фахівця екстремального профілю діяльності в психологічній науці / В.В. Асоцький // Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К.: НУОУ, 2013. – Вип. 2 (33). – С. 181-185.

6) **Асоцький, В.В.** Особливості професійної діяльності начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / В.В. Асоцький // Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К.: НУОУ, 2013. – Вип. 3 (34). – С. 179-183.

7) **Асоцький, В.В.** Визначення значущості основних професійно-важливих якостей начальника караулу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій / В.В. Асоцький // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 13. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – С. 3-13.

8) **Асоцький, В.В.** Психологічний аналіз професійних завдань начальника караулу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України / В.В. Асоцький // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки: наукове видання / [гол. ред. Є. М. Потапчук]. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2013. – № 1(66). – С. 360-372.

9) **Асоцкий, В.В.** Определение и диагностика управленческих качеств офицеров спасателей / В.В. Асоцкий // Вестник Университета. Теоретический и научно-методический журнал / отв. за выпуск А.В. Микиенко. – Москва: Издательский дом ГУУ, 2013. - № 11/2013. С.192 – 196.

10) **Асоцкий, В.В.** Професійно важливі якості працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України / В.В. Асоцький // Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції // Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2009. – С. 288-290.

11) **Асоцький, В.В.** Влияние профессиональной деятельности на психику работников пожарно-спасательных подразделений / В.В. Асоцький // Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції // Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2010. – С. 171-173.

12) **Асоцький, В.В.** Деякі підходи щодо класифікації професійно-важливих якостей фахівця ризиконебезпечних професій / В.В. Асоцький // Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Частина II (секції 4, 5, 6), 4 – 5 квітня 2013 року, м. Черкаси. – Черкаси: АПБ імені Героїв Чорнобиля, 2013. – С. 15-17.

13) **Асоцький, В.В.** Діагностика інтелектуальних якостей начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій / В.В. Асоцький // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 24 трав. 2013 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2013. – С. 173-175.

14) **Асоцький, В.В.** Нерівномірність та гетерохронність в динаміці розвитку професійно-важливих якостей фахівця / В.В. Асоцький // Психологічні технології в діяльності правоохоронних органів : матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 травня 2013р.). –Донецьк : ДЮІ МВС України, 2013. – С. 3-5.

15) **Асоцкий, В.В.** Профессионально-важные качества начальника караула Оперативно-спасательной службы гражданской защиты Украины и их влияние на успешность профессиональной деятельности / В.В. Асоцкий // Приложна психология и социална практика XII Международна научна конференція (Варна, 21 – 23 юни 2013). – Варна: Университетско издателство, 2013. – С.770-779.

16) **Асоцкий, В.В.** Об актуальности изучения профессионально-важных качеств начальника караула Оперативно-спасательной службы гражданской защиты / В.В. Асоцкий // Инновационные технологии защиты от чрезвычайной ситуации: сборник тезисов докладов Международной научно-практической конференции (г. Минск, 26-27 сентября 2013 г.). – Минск: КИИ, 2013. - С.39.

АНОТАЦІЇ

Асоцький В.В. Діагностика та прогнозування професійно-важливих якостей начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах». – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2013.

У дисертації розглянуто підходи щодо психологічної діагностики та психологічних засобів прогнозування професійно-важливих якостей начальника караулу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України.

Відзначено, що професійно-важливі якості є функціональними утвореннями, що змінюються у процесі діяльності та включають у себе не тільки психічні процеси, але й особистісні та індивідуально-типологічні властивості.

Доведено, що найбільш значущими при складанні прогнозу успішності професійної діяльності начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України є наступні показники: (1) *особистісна тривожність*; (2) *нервово-психічна стійкість*; (3) *інтегральний показник інтелектуальних здібностей*; (4) *загальний рівень інтернальності*.

Запропонована прогностична модель є досить достовірною, а отже може бути рекомендована для використання на етапі професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду начальників караулів ОРС ЦЗ ДСНС України та їх подальшого психологічного супроводу, з метою формування та підтримки необхідного рівня професійно-важливих якостей.

Ключові слова: професійно-важливі якості, успішність професійної діяльності, начальник караулу.

Асоцкий В.В. Диагностика и прогнозирование профессионально-важных качеств начальников караулов Оперативно-спасательной службы гражданской защиты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.09 – «Психология деятельности в особых условиях». – Национальный университет гражданской защиты Украины. – Харьков, 2013.

В диссертации представлены результаты исследования, посвященного возможности организации и проведения прогнозирования основных профессионально-важных качеств начальника караула ОСС ГЗ ГСЧС Украины, которые необходимы для успешного выполнения профессиональных задач, связанных с ликвидацией чрезвычайных ситуаций разного характера.

Отмечено, что профессионально-важные качества являются функциональными образованиями, которые изменяются в процессе деятельности и включают в себя не только психические процессы, а также личностные и индивидуально-типологические свойства.

В результате психологического анализа профессиональных задач начальника караула ОСС ГЗ ГСЧС Украины из 43 полученных общих личностных профессионально-важных качеств, необходимых для того или иного вида деятельности, выделены 10 базовых, которые впоследствии были сгруппированы в общие группы: эмоционально-волевые, интеллектуальные и управленческие качества.

Проведенное комплексное исследование основных групп профессионально-важных качеств начальника караула ОСС ГЗ ГСЧС Украины позволило разработать обобщенную характеристику успешных, среднеуспешных и неуспешных офицеров-спасателей, а также доказать возможность составления прогноза основных профессионально-важных качеств начальника караула, необходимых для успешного выполнения профессиональных задач.

Установлено, что наиболее значимыми при составлении прогноза успешности профессиональной деятельности начальников караулов ОСС ГЗ ГСЧС Украины являются следующие показатели: личностная тревожность, нервно-психическая устойчивость, интегральный показатель интеллектуальных способностей, общий уровень интернальности.

В работе была разработана прогностическая модель профессиональной успешности начальников караулов ОСС ГЗ ГСЧС Украины, которая может быть рекомендована для использования на этапе отбора кандидатов на должность начальника караула и их последующего психологического сопровождения, с целью формирования и поддержания необходимого уровня профессионально-важных качеств.

Ключевые слова: профессионально-важные качества, успешность профессиональной деятельности, начальник караула.

Asotsky V.V. Diagnostics and prediction of professionally-important qualities of the commanders of guards of the emergency-rescue service of the civil defense. – Manuscript.

Candidate`s thesis on the specialty 19.00.09 – «Psychology of activity in special conditions». – National University of Civil Defense of Ukraine. – Kharkov, 2013.

The thesis represents results of the research that describes possibility of organization and management of prediction of main professionally-significant qualities of the commanders of guards of the emergency-rescue service of the civil defense of the State Emergency Service of Ukraine (ERS CD SESU) that are

necessary for successful execution of professional tasks connected with liquidation of emergencies of different nature.

It is noted that professionally-significant qualities are functional formations that can change during activity and include not only psychological processes but also personal and individually-typological qualities.

In a result of psychological analysis of professional tasks of a commander of guards of the ERS CD SESU we obtained 43 common personal professionally-significant qualities necessary for one or another type of activity. Later we separated 10 basis qualities and organized them into common groups: emotional-volitional, intellectual and management qualities.

The conducted complex research of main groups of professionally-significant qualities a commander of guards of the ERS CD SESU allowed us to develop a general characteristic of successful, middle-successful, and unsuccessful officers-rescuers and proved the possibility of prediction of main professionally-significant qualities of a commander of a guard that are necessary for successful execution of professional tasks.

It was established that the most significant characteristics for the projection of successfulness of professional activity of commanders of guards of the ERS CD SESU are the following: personal anxiety, nervous-psychic stability, integral rate of intellectual capabilities, general level of internality.

During the work a model of prediction of professional successfulness of commanders of guards of the ERS CD SESU was elaborated. It can be recommended for usage at the stage of selection of candidates for the position of the commander of a guard and their further psychological support with the aim to form and maintain the necessary level of professionally-significant qualities.

Key words: professionally-significant qualities, successfulness of professional activity, commander of a guard.

Підписано до друку 21.10.13. Формат 60x84x16
Папір 80 г/м². Друк ризограф. Ум.друк.арк 1.0.
Тираж 100 прим. Вид. №101/13. Зам.№621/13.

Відділення редакційно-видавничої діяльності
Національного університету цивільного захисту України
61123, м. Харків, вул. Чернишевська, 94

